Phillip Serradell

„EZ AZ ÉN TESTEM”

A kenyér és a kenyérkészítés szimbolikája[1]

„A kenyér ősibb az embernél.”
Albán közmondás

A kenyér – élet, „test és lélek tápláléka, a látható és megnyilvánult élet (…), a kenyér a szellem látható megnyilvánulása, amely meghal és újra feltámad; az egyesült ember és istenség, az emberi kvalitások és törekvések eredője a földművelésben”.[2] Egyszersmind univerzális, számtalanszor újra és újra adaptálták, éspedig értékét tekintve érdemi változtatások nélkül.[3] Elsődleges összetevője a liszt *(flour)* – melynek elnevezése „a megőrölt gabona legjobb részét” jelentő középkori *virág (flower)* szóból származik –, és a táplálékhoz, életerőhöz, áldáshoz nagyban hasonló szimbolikával bír. Az Istenség női aspektusának folyamatosan áradó ajándéka.[4]

A görögök és a rómaiak számára a kenyér, a bor és az olaj mellett, a három szentségi étel egyikét jelentette; a fügéhez és a mézhez hasonlóan „az egyszerű élet és a kemény munkával és megelégedettséggel jellemzett tisztes szegénység” szimbóluma volt.[5] A kenyér fehérsége „a tisztaság és a kiválóság jele” volt.[6] A kenyér maga a polgárság szimbólumává[7] emelkedett (ha nem alacsonyodott), és ez talán kissé megvilágítja Jézus Krisztus[8] eljövetelének történelmi jelentőségét, aki *Beth-Lehem*ben ('A kenyér háza') született, és aki ezt mondta: „Én vagyok az életnek ama kenyere; aki hozzám jő, semmiképpen meg nem éhezik (*Jn* 6,35).” Ez összecseng az egyiptomi *Halottak Könyvé*vel: „Az vagyok, akinek kenyere van Heliopoliszban / Az én kenyerem az Égben van a Napistennél / Az én kenyerem a földön van Kebnél / Az este és a reggel bárkájában / Hozzátok el kenyeremet, egyetlen ételemet / A Napisten házából.” Az eukarisztia során kovásztalan ostyát kapunk, a szentostyát, Krisztus „testét”, és ez az Ő vérével – bor formájában – az Istenség női és férfi aspektusának unióját jelképezi. „Szent Márton – írja Madame Toussaint-Samat – azt ajánlja, hogy az áldozáshoz járuló az ostya háromszoros szimbolikája által sugallt jelentéseken elmélkedjen: úgymint szenvedés és nyomorúság (mind materiális, mind spirituális értelemben), felkészülés a megtisztulásra (mivelhogy kovásztalan az ostya) és emlékezés eredetünkre (»Orczád verítékével egyed a te kenyeredet [1*Móz* 3,19]«)”.[9] „Min-

dennapi kenyerünkért" imádkozunk a Miatyánkban, mivel „igazán hatalmas az éhség, ami kenyérrel nem csillapítható" (finn közmondás).

Paracelsus szerint: „A Természet nem alkot tökéletest, hanem az embernek kell azt tökéletesítenie. Ezt a tökéletesítést hívjuk *alkímiá*nak. Alkimista a pék, amikor a kenyeret süti, a borász, amikor a bort készíti és a takács, amikor az anyagot szövi" *(Paragranum)*. A pék magányos teremtés, munkáját gyakran a hajnal előtti törékeny órákban kezdi, műhelyében maradva az ébredés óráiban, de „ami magányban nő, visszatér a közösségbe",[10] mivel „a kenyér azért készül, hogy táplálja az embereket és erősítse őket, hogy élhessenek" (Hildegard von Bingen). Bár tudományos és technológiai „fejlesztések" korrumpálták, a pékség tradicionális mesterség maradt.[11] A világ több területén a kenyérsütés tudományát pékmester kell, hogy továbbadja, ezzel hasonló viszonyok több mint négyezer évre visszanyúló töretlen láncolatába kapcsolva be a segédet.[12] D. M. Dooling szerint:

> „Talán továbbgondolva, amit Coomaraswamy a művészetről és a vallásról mondott, állíthatjuk, hogy »a mesterség művelése alkímia, az alkímia művelése mesterség, nemcsak összefüggők, hanem azonosak«. Mert a mesterség művelője és az alkimista egyaránt tudatában van, hogy legfőbb feladata önmaga megteremtése, a mesteré; és mindenekfölött erre törekszik végtelen türelemmel, »elválasztva a finomat a durvától, gyengéden és nagy körültekintéssel«, hogy amit keze érint, arannyá változzon."[13]

A gabona a lélek mint Isten megnyilvánulása vagy az Istenhez való „hasonlatosság", ahogy „a világegyetem Isten tükre – a tükör, melyben az Ő fensége és tökéletessége tükröződik, a tükör, melyben Ő Önmagát látja."[14] De így, ahogy vagyunk, nyersek és „emészthetetlenek" vagyunk, „bukott" és „tudatlan" állapotunkból kifolyólag. Önmagunk megőrlése *metanoia,* amit „általában »megbánásként« adnak vissza, az szó szerinti értelemben »a gondolkozásmód megváltozása«, vagyis intellektuális metamorfózis (…), a teljes lény átalakulása: az emberi gondolkozásnak isteni értéssé".[15] Ahogy a durva gabonaszem fogyasztásra alkalmas finom lisztté alakul, úgy „őröljük" önmagunkat, megszabadulva gyengeségtől, vágyakozástól és elbizakodottságtól, oly anyaggá, mely alkalmas arra, hogy Ő megváltsa. A lisztet vízzel keverik, hogy tésztát *(dough)* nyerjenek (az indo-európai **dheigh-* gyökből, ami annyit tesz: „formál, épít").[16] A víz itt a *religio* ('az, ami összeköt') értelmében vett vallás; keresztség és beavatás, a hagyományoknak való alárendelődés. Ezután következik a dagasztás (általában kézzel), fizikai nyújtás és hajtogatás, ami erősíti a fehérjemolekulák (glutén: „a kenyér izma") kötéseit, egyben levegővel telíti a tésztát.[17] Ahogy William Stoddart írja: „engedjük, hogy silány egoizmusunkat (…) az isteni Alany, az immanens Én sorvasztó, mégis serkentő hatása járja át".[18] Ha egy hordóba bort akarunk tölteni, először ki kell öntenünk a vizet,

mondja Eckhart Mester;[19] ekkor „putrefakció, fermentáció[20] és trituráció által – melyek mind sötétben történnek – a *materia* megfosztatik eredeti formájától".[21] A képlékeny, formázható tésztát már süthetjük, ekkor kovásztalan lepényhez jutunk, vagy rövid ideig hagyhatjuk kelni. Ez utóbbi egysejtű élesztőgombák hatására történik, amelyek bárhol szabadon előfordulnak, levegőt lélegezve széndioxidot termelnek (amely növeli a tészta térfogatát). A kovászos és kovásztalan kenyér egymás kiegészítői abban az értelemben, ahogy rendre a vallás exoterikus és ezoterikus dimenzióit reprezentálják. Az ezoterizmus misztikus avagy „közvetlen" útja a „központ", amelyből kifelé mutató formák erednek. A kovásztalan kenyér „tiszta",[22] nem mintha a kovászos kenyér „tisztátalan" lenne, hanem mert nem visel magán semmit, sem díszítéseket, sem hozzáadott ízeket. A kovászos kenyér ezzel szemben a vallás „formája": dogma, hit és odaadás. „Hasonlatos a mennyeknek országa a kovászhoz, amelyet vévén az asszony, három mércze lisztbe elegyíte, mígnem az egész megkele" (*Mt* 13,33). Ez jelzi „munkánk" első állomásának végét, a megtisztulást, előkészítve minket a második állomásra, a tökéletesedésre vagy megvilágosodásra;[23] a tésztát a kívánt formára alakítják, majd megsütik.[24] Nem véletlen, hogy a végeredmény, a kész kenyér „aranyszínű" és teljes a maga „egységében". Ahogy Dante mondja: „az angyalok kenyere az, amely itt életet ad, de amelytől senki nem fordul el jóllakottan" (*Paradicsom* 2,11).

Fordította: Vukics Viktória

Jegyzetek

[1] [Forrás: *Eye of the Heart* (Bendigo), 4. sz. (2009) 105–109. o. – *A szerk.*]

[2] J. C. Cooper: *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols.* London, 1978, Thames and Hudson.

[3] Rövid lista a teljesség igénye nélkül: *lavash, tabun, sangak, panettone, tortilla, farl, chapatti, roti, brioche, Brezel, naan, oatcake, pita, injera, baba és bagel.*

[4] „Démétér/Ceres árpát és búzát adott a görögöknek/rómaiaknak; Csikomekoatl kukoricát az asztékoknak. Az egyiptomiak Renenutetet, az aratás istennőjét imádták és Mint, a földművelés istenét, a nemzőerő urát, fiuk Nepri, a búza géniusza, életadó princípium volt." M. Toussaint-Samat: *History of Food.* New York, 1992, Barnes & Noble.

[5] M. Montanari: Food Systems and Models of Civilization. In J. F. Flandrin és M. Montanari (szerk.): *Food. A Culinary History.* New York, 1999, Columbia University Press. „A földművelő polgár maradt a római ideál: minden római családja mindennapi szükségleteinek kielégítéséhez elegendő földmennyiséget birtokolt. A rómaiak a *paupertas* kifejezést, a mi szegénység *(poverty)* szavunk gyökerét használva utaltak a felesleg nélküli önellátás ideájára." F. Dupont: The Grammar of Roman dining. In Flandrin és M. Montanari (szerk.): i. m.

[6] „(…) Arkhesztratész, Arisztotelész kortársa és a *Gasztronómia* (tömör beszámoló a mediterrán étkezési szokásokról, melynek címéből ered a gasztronómia kifejezés) szerzője ezen okokból hasonlóan túlzón dicsérte a Leszbosz-szigeti árpakenyeret, mondván »a

kenyér oly fehér, hogy felülmúlja az éteri havat tisztaságában. Ha az égi istenek árpakenyeret esznek, semmi kétség, Hermész Erezoszból veszi számukra«" Harold McGee: *On Food and Cooking.* Jav. kiad. New York, 2004, Scribner.

[7] „A civilizált polgárok nomád vadászó-gyűjtögetőnek képzelték és írták le a barbárokat, szemben azokkal, akik saját terményeiket termelték (…). Ovidius Aniusról és három lányáról szóló mítosza, akik mindent gabonává, borrá és olajjá változtattak, amihez csak hozzáértek, azt az utópiát mutatta be, melyben a természet az emberi kéz által átalakítható. A gabona és a bor fogyasztóját emberré tette, olyannyira, hogy Homérosz a »kenyérevők« kifejezést a »férfiak« szinonimájaként használta." Montanari: Food systems and models of civilization. In i. m.

[8] „A Római Birodalom eme világába jött el Jézus Krisztus, (…) az igazi gyötrelmek és a fizikai éhezés világába, egy olyan világba, ahol gabona-spekulátorok rejtegették a gabonát, és a császár, a kenyértartalékkal politikai célokért visszaélve, csak azokat etette, akik hatalmát támogatták. Ilyen világba jött el Krisztus (…) az Isten fia." H. E. Jacobs: *Six Thousand Years of Bread.* New York, 1997, The Lyons Press.

[9] Toussaint-Samat: i. m.

[10] Paid in Gold: An interview with Ruth Cooke. *Parabola,* 17. évf. (1992) 1. sz.

[11] „A tradicionális társadalom minden tevékenységet megszentelt, nemcsak a munkát, hanem akár a mai szerencsejátékot, ami eredetileg jóslási procedúra volt; játékaink liturgiákra vezethetők vissza, városaink zarándoklatokra, járműveink hordozható tabernákulumokra, székhelyeink és otthonaink szent helyekre, házasságaink a hierogámiára, tréfáink a szent bolondozásra, törvényeink tabukra, nyelvünk és a matematika imádságokra, ruháink papi öltözetekre, orvosságaink engesztelő áldozatokra, munkáink szimbolikus istentiszteletekre." E. Zolla: The Meaning of Tradition. In R. Fernando (szerk.): *The Unanimous Tradition*. Colombo, 1991, The Sri Lanka Institute of Traditional Studies. Lásd továbbá R. Sworder: The Desacralization of Work. In H. Oldmeadow (szerk.): *The Betrayal of Tradition.* Bloomington, 2005, World Wisdom.

[12] Franciaországban a péksegédet *compagnon*nak hívják: angolul „társnak" *(companion)*, ami a latin *com* ('együtt') és *panis* ('kenyér') szavakból ered. Érdekes megjegyezni, hogy a „Boulanger" [a. m. 'pék'] francia vezetéknév is, hasonlóképp az olasz „Panettiere" és az angol „Baker", jelezve, hogy a hivatás és az élet valamikor elválaszthatatlanok voltak.

[13] D. M. Dooling: Alchemy and Craft. *Parabola,* 3. évf. (1978) 3. sz.

[14] Azîz ibn Muhammad al-Nasafî: *Maqsad I aqsa in Oriental Mysticism.* 1938, Cambridge.

[15] A. Coomaraswamy: On Being in One's Right Mind. *The Review of Religion,* 1942, Columbia University Press. „Ha el akarod érni a magot, fel kell törnöd a héjat" (Meister Eckhart).

[16] „A hindúk számára az élet vize a Gangeszban testesül meg (…). Vizét a forrástól a torkolatig tisztának tartják, és a magával hordott finom homok ténylegesen megőrzi minden szennyezéstől. Bárki fürdik megbánással a Gangeszban, megszabadul minden bűnétől: a benső megtisztulást szimbolikusan alátámasztja a külső megtisztulás a szent folyó vizében. Mintha a megtisztító víz az Egekből érkezne, mert forrása a világ tetejének örök jegében a mennyei eredet és isteni kegyelem szimbóluma, amely »élő vízként« az időtlen és változatlan Békében ered. Itt, hasonlóan más vallások és népek rítusaihoz, a víz és a lélek kapcsolata hozzájárul az utóbbi megtisztulásához, pontosabban saját – eredendően tiszta – esszenciájának megtalálásához. Ebben a folyamatban a szimbólum előkészíti a kegyelem útját." T. Burckhardt: The Symbolism of Water. In uő: *Mirror of the Intellect.* Cambridge, 1987, Quinta Essentia.

[17] Ezen folyamatok kémiai hátterének megértéséért a szerző Harold McGee *On Food and Cooking* című könyvének tartozik köszönettel.

[18] W. Stoddart: What is Mysticism? In *Remembering in a World of Forgetting.* Bloomington, 2008, World Wisdom.

[19] R. B. Blakney: *Meister Eckhart. A Modern Translation.* New York, 1941, Harper & Brothers.

[20] „A fermentáció folyamata teszi lehetővé, hogy a szellem meghaladja átlagos korlátait, intuitív erőket szabadítson fel és álmokat alkosson." J. C. Cooper: i. m.

[21] T. Burckhardt: *Alchemy.* Louisville, 1997, Fons Vitæ. [Magyarul: Titus Burckhardt: *Alkímia. Világkép és szellemiség.* Budapest, 2000, Arcticus Kiadó /Libri Operis Magni 1/. – *A szerk.*]

[22] A pászkát „hagyományosan" Pészah ünnepén fogyasztják a zsidók egyiptomi kivonulására emlékezve (*Kiv* 12,20). A Szentostya, ahogy említettük, szintén kovásztalan.

[23] „A »tökéletesedés« második állomása pontosan megfelel a törekvő és a teremtett Logosz hasonulásának. A kereszténységben ez az *»imitatio Christi«*." Stoddart: i. m.

[24] „Majd, mint a kemencében, tűz tör elő az anyagból és elválasztja a legjobbat, szellemet, értelmet, életet (…), felfelé emelkedik, egészen a sisakig, szorosan megragadja, aztán lefelé áramlik (…), hasonlóan, ahogy Isten cselekszik majd az Ítélet napján; tűzzel választva el mindent, elkülönítve az igazat az istentelentől." Martin Luther: *Tischreden.*